

שלושת חלקי הספר על פרשיותיו הענייניות

מבחינה תיאור המעשה ההיסטורי של התקופה — והיא תקופת בית ראשון — יש לחלק את הספר לשלושה חלקים. חלוקה זו ניתנת לאישוש גם מבחינת הצורה ספרותית, כשסיומיהם של כל אחד משלושה חלקים אלה הם מעין פתיחותיהם. ועוד, הן בפתיחותיהם והן בסיומיהם באים דברי נביאים, המפרשים את המעשים ההיסטוריים שעוסק בו החלק הנידון, ואלה גם מסיקים את הלקח העולה מהם לדורם ולדורות. והרי שלושת חלקי הספר:

חלק א (מ"א פרקים א-יא) — עניינו 'דברי' (=ענייני, מעשי) שלמה, והם ימי גדולתה והודיה של הממלכה המאוחדת. בחלק זה 434 פסוקים, שהם כ-28% מכלל פסוקי הספר. זה החלק השני בגודלו, אף על פי שמבחינת משך הזמן הוא מקפל בתוכו ענייני מלכות שלמה, שנמשכה רק ארבעים שנה.

חלק ב (מ"א פרק יב — מ"ב פרק יז) הוא הגדול ביותר, והוא כולל 873 פסוקים, שהם כ-57% מכלל פסוקי הספר. עיקר עניינו של חלק זה 'דברי' מלכי ישראל (=אפרים), שנמנו עם עשרה בתי מלכות עד לגלות שומרון, ובמקביל לזה 'דברי' מלכי בית דוד, שמלכו באותה שעה בירושלים. כ-80% מכלל פסוקי חלק זה עוסקים ב'דברי' מלכי ישראל, וחומש אחד בלבד עוסק ב'דברי' מלכי יהודה.

חלק ג (מ"ב פרקים יח-כה) — הוא החלק הקטן ביותר, ובו 227 פסוקים, שהם כ-15% מכלל פסוקי הספר. עם זאת מדבר חלק זה ב'דברי' ימי מאה וארבעים שנה בערך, שהם כשליש מכלל ימי בית ראשון. עניינו של חלק זה 'דברי' מלכי בית דוד האחרונים, שמלכו מימי גלות שומרון ועד לגלות ירושלים, כשכמה מהם מולכים לא רק על ממלכת יהודה, אלא גם על שארית הפליטה, שהמשיכה לשבת בשאר ארצות ישראל.

כל חלק מן החלקים האלה חילקנו לפרשיות ענייניות כהוראתה של לשון 'פרשה' בדברי חז"ל, המשמש ציון לכל חלק עיוני במקרא, בין גדול ובין קטן. קטן — כגון: איזוהי פרשה קטנה, שכל גופי תורה תלוין בה? — 'בכל-דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך' (ברכות סג ע"א). הרי שכינה בר-קפרא לכתוב זה שבמשלי (ג ו) 'פרשה'. וגדול כגון: 'שלוש פרשיות כתב לנו משה בתורה, וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצוות. ואלו הן: פרשת פסחים, פרשת נזיקים, פרשת קדושים תהיו (פסיקתא רבתא, החורש עו)¹².

חלק ראשון

את החלק הראשון חלקנו לתשע פרשיות¹³, כלקמן:

פרשה ראשונה (מ"א א — ב יב) מספרת, כיצד נמשח שלמה למלך על כל ישראל בידי דוד; והיא טבועה במטבע של ברית וחסד מזה ושל שבועה המתלווה לברית מזה.

12 א. הלשון 'פרשה' במשמעות סיפור עניין לפרטיו נמצא כבר באסתר ד ז; י ב. ואילו על פרשה במשמעות של ספר שלם — ראה מכליתא בשלח ג ז (טו ט-ט): 'כיוצא בו בשנת מות המלך עזריה וגו' — זה היה תחלת הפרשה' (כלומר הספר) וכו'.

ב. לפרשיות גדולות, המדברות בכמה עניינים המתחברים זה לזה בקשר ענייני וספרותי הדוק, קראנו גם בשם 'חטיבות'. ואלה מצויות גם בחלק השני וגם בחלק השלישי של הספר.

13 א. וכאן הלכנו בעקבות ר"י אברבנאל (= ר"א), היחיד בפרשניו האחרונים שחלק את הספר כולו לפרשיות ענייניות. והרי חלוקתו של הספר: א) המלכת שלמה וצוואת דוד (מ"א א — ב יב); ב) הממלכה נכונה ביד שלמה (ב יג — ה יד); ג) בניין בית-המקדש ושאר בנייני שלמה (ה טו — ח יא); ד) תנוכת בית-המקדש ותפילת שלמה (ח יב — ט ט); ה) שאר

בראש הצוואה שצויה דוד לשלמה בנו באה אזהרה על שמירת התורה וכל מצוותיה כתנאי להצלחת המלכות. פרשה זו חותמת כלשון 'ותכן מלכתו מאד'.

פרשה שנייה (ב יג – ד א) מפרשת, כיצד נכונה הממלכה בידי שלמה והיא חותמת: ...ויראו מפני המלך כי ראו כחכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. והי המלך שלמה מלך על-כל-ישראל (ג כח – ד א).

פרשה שלישית (ד ב – ה יד) – פותחת במנהל החדש שהקים שלמה לכלל הממלכה, שגדלה עוד בימי דוד כדי מעצמת-על, ולאחר מכן היא הולכת פרושנו ומטעימה את הרווחה והשפע שנהנו מהם ישראל בימי מזה, והפאר והגדולה שנתלו לילחם שלמה מזה. והיא חותמת בטיבה של חכמת שלמה, בייחודה ובפרסומה בין כל העמים. ובפירושו שיערנו, שחזונות ישעיהו (שם פרק ב) ומיכה (פרק ד) על ירושלים, שעתידה לצאת ממנה תורה ואורה ומשפט ושלום לכל באי עולם – יסודם בחכמת שלמה, בפרסומה ובהוראתה לחכמי כל העולם.

פרשה רביעית (ה טו – ז נא) הכתובה באמצעו של חלק זה – עיקר עניינה בניין בית-המקדש ובניין בית המלך, ועניינים של חכמה מתבירים פרשה זו לזו שלפניה. היא פותחת בסיפור המשלחת ששלח חירם מלך צור – אחד מחכמי הגוים (ראה יח' כח א ואילך) – לברך את שלמה. ובהמשכה כתוב, שבירך חירם את ה' אשר נתן לדוד בן חכם על-העם הרב הזה' (ה כו). ובחירם האמן שהומינו שלמה מצור כתוב: 'וימלא את-החכמה ואת-התבונה ואת-הדעת לעשות כל-מלאכה בנחשת' (ז יג). לשון אחר: כל התפארת וההדר שנתלו לבית-המקדש מזה ולבית המלך שבנה שלמה מזה – יסודם בחכמה, בתבונה ובדעת שנתן ה' לשלמה.

פרשה חמישית (פרק ח) – מדברת בחנוכת המקדש, בברכת שלמה ותפילתו; וכל כולה טבועה במטבע של הברית – ברית יחידאית בתולדות אדם שכרת מלכו של עולם עם ישראל בחירו, והבדילו לו 'לנחלה מכל עמי הארץ' (שם ג) והשכין את שכינתו בקרבו. ועיקרה סיפור שיא הטובה, בתחום הרוח ובתחום החומר, שזכו ישראל בימי שלמה. התפילה ערוכה על דרך ההגות והעיון ביחס שבין אדם (כל אדם) למקום, ובעיונים ביחס המיוחד שבין ה' לישראל, שבא עמו בברית. והטעים שלמה, שה' היושב בשמים – בהדגשה ש'השמים ושמי השמים לא יכללוהו' (כז) – מצמצם את שכינתו ושוכן ב'מכון' שבנה לו שלמה בירושלים. לשון אחר: הוא רחוק וקרוב כאחד. והפרשה חותמת: ...

מעשי שלמה (ט י – יא מג); (ז) פילוג הממלכה וחטאות ירבעם (יב א – יד לא); (ז) מעשי אביה (כן רחבעם) ואסא בנו ומעשי (ז ענייני) מלכי ישראל ששלכו בימיהם (טו א – טז לד); (ח) מעשי אליהו (יז א – יט כא); (ט) מעשי אחאב (כ א – כב מ); (י) מעשי יהושפט ומעשי אחזיהו בן אחאב – עליית אליהו ומעשי אלישע הראשונים (מ"א כב מא – מ"ב כ כה); (יא) מלחמת המלכים במואב ומעשי אלישע (מ"ב ג א – ח ו); (יב) משיחת חזאל ומשיחת יהוא בירי אלישע ועיקרת הבעל מישראל (מ"ב ח ז – י לו); (יג) מעשי עתליה, משיחת יהואש למלך בירי יהוריע ובדק הבית עד למותו בירי קורשים (מ"ב יא א – יב כב); (יד) ענייני ארבעת מלכי בית יהוא וענייני מלכי בית דוד ששלכו בימיהם ביהודה (מ"ב יג א – טו יב); (טו) מלכי ישראל האחרונים עד לגלות שומרון וענייני מלכי בית דוד ששלכו בימיהם (מ"ב טו יג – יז מא); (טז) ענייני חזקיהו (מ"ב יח א – כ כא); (יז) מלכי יהודה האחרונים (מ"ב פרקים כא-כה).

ב. מן הסיכומים (וההתעליות העולות מהם) שסיכם רלב"ג עולה, שביקש לחלק את הספר לתמישה חלקים, ואלה הם: (1) מעשה המלכת שלמה עד שנכונה הממלכה בירי (כלומר, מ"א פרק א-ב); (2) מלכות שלמה (שם סוף פרק יא); (3) ממות שלמה ועד למות אחאב (כלומר, עד מ"א כב מ); (4) ממות אחאב ועד יהואש (כלומר, עד סוף מ"ב פרק יב); (5) משם עד לסוף הספר כולו.

ויברכו את-המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל-הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו.

פרשה שישית (ט א-ט) – עניינה מראה הלילה השני של שלמה, שעיקרו תשובה חיובית על שתי הבקשות שביקש שלמה בתפילתו. האחת: קיום השושלת, כהבטחת ה' לדוד; והאחרת: השכנת שכינת ה' במקדש לעולם, והנכונות להיענות לתפילת המתפללים בו (או דרכו). חתימתה של הפרשה ערוכה על דרך הניגוד לפרשה שלפניה. שם חתמה בטובה, וכאן ב'רעה' הצפויה למפירי הברית.

פרשה שביעית (ט י-כח) – עיקרה סיפור מעשי שלמה למען ביטחון הממלכה, כלכלתה ורווחת היושבים בה. ועוד עולה מן הפרשה, שביסס שלמה את הממלכה ועשאה למעצמת-על, וכל (מלכי-הארץ (ובכללם מלך מצרים) מבקשים את פני שלמה' (י כד). עם זאת לא הסיח העיסוק הרב בענייני הממלכה הכלליים את דעתו ואת לבו של שלמה מן המקדש ומסדרי העבודה בו (פסוק כה). הפרשה חותמת בסחר הבין-לאומי שפיתח שלמה: ויבאו אופירה ויקחו משם זהב... ויביאו אל-המלך שלמה.

פרשה שמינית (פרק י) – עיקר עניינה: פרסומה של חכמת שלמה בין העמים וסיפור עושרו, גדולתו ותוקפו. והכול – ללמדך, שנתקיים בו כל מה שנתן לו ה' במראה הלילה הראשון בגבעון (ג יב-יג, וראה ה ט-יד). נמצא, שהפרשה החותמת את מעשיו החיוביים של שלמה נעוצה בפרשה הפותחת את מעשיו. ואלה הביאו לקידוש שם ה' בישראל ובעמים. ונסמכה פרשה זו לפרשה שלפניה על דרך של סמיכות גיאוגרפית שבין 'אני שלמה' שהלך לאופיר, שבסביבתה ישבה גם מלכת שבא (שבא ואופיר – אחים היו, בר' י כח-כט). ואף מסתבר, ש'עבדי שלמה' וחבריהם למסע, 'עבדי חירם', נמנו עם אלה שפרסמו את שמו בכל הארצות.

פרשה תשיעית (פרק יא) – החטא ועונשו. הפרשה הקודמת חתמה בסחר הבין-ארצי המסונף, שניהל שלמה, כשבראש ארצות אלה כתובה מצרים: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים... ותצא המרכבה ממצרים. ואילו הפרשה שלנו פותחת בבת-פרעה. הפרשה כולה ערוכה על דרך הניגוד לפרשיות הפותחות את 'דברי' שלמה. שם פתחו הכתובים כלשון יחידאית, שכיוצא בה לא מצאנו מפורשת במלך ממלכי ישראל ויהודה, וכתבו: ויאבה שלמה את-ה' ללכת בחקות דוד אביו (ג) – אהבה שהיא כולה שבח לשלמה. ואילו כאן פותחת הפרשה וכותבת על אהבת שלמה לנשיו הנכריות 'בהם דבק שלמה לאהבה', אהבה, שהיא כולה גנות לו.

*

מעשהו הראשון של שלמה, לאחר שהממלכה 'נכונה בידיו', היה החיתון עם פרעה מלך מצרים (ג א), שבתו חוזרת ונמנית, כאמור, בראש הנשים שאבה שלמה, בפתיחה לפרשתנו. ופרשתנו חותמת במקלט, שנתן שישק מלך מצרים לירבעם שמרד בשלמה, כשהשם 'מצרים' חוזר בפסוק החיתום שלוש פעמים: ויקם ירבעם ויכרח מצרים אל-שישק מלך-מצרים והי במצרים עד-מות שלמה (מ)¹⁴. ואותו שישק אף עתיד לפלוש בימי

¹⁴ ועוד פירשו הכתובים כאן, שפרעה – והוא כנראה, פרעה חותן שלמה – נתן מקלט מדיני גם לאדר (= הדד) הארמי וקרבו קרבה יתרה (יח-כב).

רחבעם בנו ולשדוד את כל האוצרות שאצר אביו (יד כה-כו). ועוד רמזה הפרשה החותמת, שהגורם המזמן למעשה המרד של ירבעם היה בניין המלוא (כו), ששימש מקום לבניין בית בת-פרעה (ט כד).

בתחילת מלכותו היה בידי שלמה להודיע לחירם: ועתה הניח ה' אלהי לי מסביב, אין שטן ואין פגע רע' (ה יח). ואילו הפרשה החותמת מפרשת את מעשי 'השטנים' מבחון ומבפנים, וחותרת בזון הארמי, שייסד בית מלכות שהרע לישראל ביותר: ויהי שטן לישראל כל-ימי שלמה וגו' (כה). והיא חוזרת וחותרת בירבעם, העתיד לקרוע את הממלכה מידי רחבעם ולמלוך עליה (מ).

למעשי 'שטנים' אלה הקדימו הכתובים נבואת תוכחה לשלמה (יא-יג), וחתמו בנבואת אחיה השילוני, המלווה את נבואתו במעשה סמלי של קריעת 'שלמה חדשה' (כט-לט)¹⁵. הכול על דרך הכתובים, המודיעים תחילה — מפי הנביא — את הגזרה שנגזרה למעלה, ולאחר מכן מפרשים והולכים את מימושה בתחום ההיסטורי הריאלי, האנושי.

*

נבואת אחיה השילוני — על המעשה הסמלי של קריעת 'שלמה חדשה' שנתלווה לה — משמשת מצד אחד מעין סיכום היסטוריוסופי-נבואי למלכות שלמה, ומצד אחר פתיחה למלכות ישראל (=אפרים), כהדגשה, שדגם המלכות שייסד דוד (השם דוד חוזר בנבואה זו שבע פעמים!) מבטיח למלכים את קיום הממלכה בידיהם ואת הצלחתה. ובכך אחיה השילוני חוזר לתחילת הספר, לרישא של צוואת דוד לשלמה בנו, ששם מפורטים התנאים לקיום המלכות ולהצלחתה — והם שמירת תורה ומצוותיה (ב ג-ד). סוף דבר. פתח חלק זה במעשי דוד האחרונים וחתמו במעשי שלמה האחרונים, הערוכים על דרך הניגוד לדרכי אביו: ...ולא-יהיה לבבו שלם עם-ה' אלהיו כלבב דוד אביו... ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו (יא ד-ו). לשון אחר: פתח חלק זה בדוד וחתמו בדוד¹⁶, ואילו במרכזו בא בית המקדש, זה מפעלו של שלמה לדורו ולדורות.

*

חלק שני

את החלק השני (מ"א פרק יב — מ"ב פרק יז) חילקנו לעשרים ושתיים פרשיות; לכמה מהן קראנו בפירוש — על שום גודלן ומבניהן הספרותי — בשם חטיבות. והרי הן: פרשה ראשונה (מ"א יב א-כד) — עניינה המרד בבית דוד והתפלגות ישראל לשתי ממלכות. ועיקרה של הפרשה הוא סיפור 'גלגול' (=סיבוב) הדברים של קריעת המלכות — שנאמרו מפי נביאים בפרשה שלפניה — בתחום ההיסטורי הריאלי: 'ולא שמע המלך אלהים כיהיתה סבה מעם ה' למען הקים את-דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל-ירבעם בן-נבט' (יב טו); וכדברי שמעיה הנביא: 'מאתי נהיה הדבר' (שם כד). מעשי הראשונים של רחבעם בן שלמה ערוכים כאן על דרך הנגוד למעשי הראשונים של אביו. שלמה ביקש בגבעון 'חכמה ומדע' כדי לשרת את העם (ג ט), ואילו הבן מבקש בשכם לשעבד את העם.

15 שים-לב: פתח חלק זה בבגד (מ"א א) וחתמו בבגד ('שלמה החדשה אשר עלי', שם יא ל).

פרשה שנייה (יב כה — יד כ) — חטאות ירבעם ועונשו. הפרשה כולה טבועה מצד אחד במטבע של כחש ומרמה, ומצד שני במטבע של השגחה רצופה מופתים ואותות, המתלווים לדברי הנביאים ולמעשיהם. עיקרה — סיפור 'חטאות ירבעם', שחטא והחטיא את ישראל, והיה 'תחלה וראש לקלקלה' (ע"פ סנהדרין קג ע"ב); והוא הוסיף לעמוד במריו, לא שמע בקול הנביאים שהוכיחוהו, והביא כליה על ביתו. ומעשיו הביאו בסופו של דבר חורבן וגלות לישראל, כנבואת אחיה השילוני עליו.

פרשה שלישית (יד כא-לא) — 'דברי' רחבעם בן שלמה. ענייני הפרשה הם המשך לפרשה הראשונה, כש'דברי' ירבעם חוצצים ביניהן. ועיקר עניינה — בדומה לפרשה שלפניה (המדברת בירבעם) — הוא בפירוט החטאים שחטא גם 'יהודה' (פסוק כב) ובסיפור העונש — פשיטתו של שישק מלך מצרים — שמהיר לבוא על רחבעם ויהודה. הפרשה הראשונה בחלק זה דיברה במעשי רחבעם, שגרמו לפילוג הממלכה (כלומר, ל'קריעת' מלכות שלמה); וזו השנייה מדברת בביטול הודה ותפארתה של מלכות שלמה, שהרשימו בשעתו את כל מלכי הארץ.

פרשה רביעית (טו א-ח) — 'דברי' אבים (=אביה) בן רחבעם, כתובים על דרך קצרה. ועיקרם — הליכתו 'בכל חטאות אביו', ובמלחמה שעשה עם ירבעם כל ימי מלכותו.

פרשה חמישית (טו ט-כד) — 'דברי' אסא בן אבים, הנמנה — בנגוד לאביו ולאבי זקנו — עם הגדולים והכשרים שבין מלכי בית דוד. עיקרה של הפרשה הוא סיפור ביעור עבודה זרה מן הארץ וסיפור מעשה המלחמה עם בעשא מלך ישראל, אגב הטעמת 'קלקולו' במעשה השוחר שנתן לבן-הדוד מלך ארם דמשק, שילך ויפר את בריתו עם בעשא מלך ישראל. עם זאת עולה מן הפרשה, שהשלים למעשה עם קיומה של מלכות ישראל, ועתיד בנו יהושפט להשלים עמה הלכה למעשה ולהתחתן בבית המלכות שמלך שם.

פרשה שישית (טו כה — טז כד) — 'דברי' ארבעה בתי המלכות בישראל (בית ירבעם, בית בעשא, בית זמרי, בית עמרי, והוסף עליהם את תבני בן גינת, שמלך זמן קצר על חלק של העם, בימי עמרי), שהתחלפו בימי אסא. עיקרה של הפרשה הוא סיפור אחת התקופות הסוערות והנפתלות ביותר של ממלכת ישראל. כל בית-מלכות חדש משמיד ללא רחם את כל הנמנים עם בית המלכות שקדם לו וכן את כל הנאמנים לו. מייסדי בתי-המלכות החדשים נמנים ברובם עם אנשי צמרת הצבא. עם חבריהם לדעה הם קושרים קשרים כנגד המלכים, אדוניהם לשעבר. כל המלכים הנזכרים בפרשה אוחזים במעשי ירבעם בן נבט. וכדרכו לא רק חוטאים, אלא גם מחטיאים את ישראל. והגדיל מכולם אחאב בן-עמרי, שהוסיף על 'חטאות ירבעם' (— הם העגלים) גם את פולחן הבעל. וחטאתם הוא גם סיבת נפילתם זה בידי זה. אמנם כל הקושרים, ההורגים את אדוניהם ומולכים במקומם, עושים מה שעושים כדי להבטיח את שלומם האישי ואת שלום מלכותם; אך עם זאת, שלא מדעת, הם נעשים שלוחים למקום וכלי שרת בידי לבצע את גזרותיו, כנבואת הנביאים עליהם. דבר חיובי אחד נמצא — לדעת חז"ל — בפרשה, והוא בניין שומרון הבירה בידי עמרי. ובפירושו הוספנו דבר חיובי נוסף, והוא רכישת הקרקע לבניין העיר שלא על דרך ההפקעה, אלא על דרך קנייתה בכסף מלא; ואף קריאת שם העיר לא על שם המלך שכנאה, כי אם על שם אדוני ההר שקדם לו.

פרשה שביעית (פרקים יז-יח-יט) — מעשי אליהו הראשונים. הפרשה נמנית עם

הפרשיות הגדולות שבספרנו, ולפיכך קראנו לה בפירוש בשם חטיבה, כשחתימתה היא מעין פתיחתה. בדברי אליהו לאחאב היא פותחת ובדברי אליהו לאלישע, תלמידו המובהק ויורשו ב'רוח', היא חותמת. היא פותחת בבצורת ובתיאור של הרעב הכבד שבא בעקבותיה, והיא חותמת במעשה חרישה. כבר בפתיחתה היא רומזת, שהרבה שלוחים למקום (עורבים, האלמנה מצרפת); והיא חותמת בציווי שנצטווה אליהו ל'משוח' שלושה 'שלוחים', שהוטל עליהם להוציא לפועל את גזרת ה' שנגזרה על עובדי הבעל בישראל.

הפרשה הקודמת חתמה בפירוט פשעי אחאב (טז כט-לד), שהרבה לחטוא יותר מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו. ואם ביקשו קודמיו לעבוד את ה' אלהי ישראל בדרך שהגויים עובדים את אלהיהם — בא אחאב וביקש לעבוד — ב'הסתת' אשתו איזבל — את אלהי הגוים עצמם ובנה 'בית בעל' בשומרון הבירה.

אליהו, שקינא קנאת ה', תבע מישראל וממלך ישראל להיות נאמנים לברית, ולשמור על ייחודו של ישראל כעם ה'. הכתובים מאריכים כאן בתיאור שני מעמדות גדולים, שיש להם דמיון למעמד הר סיני. המעמד האחד הוא מעמד הר הכרמל, שבו חדל ישראל — למראה האש מן השמים, שירדה בתפלת אליהו — מלפסות 'על שתי הסעפים', וחיידש את אמונתו ואת נאמנותו לברית סיני: ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים (יח לט). המעמד האחר הוא מעמד ההתגלות שזכה לו אליהו, בברחו על נפשו, מיד לאחר מעמד הר הכרמל, להר חורב = סיני, וכמסתבר לאותו מקום ממש בהר, שבו זכה משה לגילוי שכינה ולעמידה על מידת 'טובו' של ה'. שם רמזה לו הנבואה, שאין דרכו הסוערת מכוונת לדעת עליונה... ואליהו נרמז, הקדים את המאוחר למוקדם, והלך ועשה את אלישע לתלמידו המובהק.

פרשה שמינית (כ א — כב מ) — 'דברי' אחאב, הנמנה עם הגדולים שבמלכי ממלכת ישראל (=אפרים). אף פרשה זו בגלל גודלה — קראנו לה בפירושנו, בדומה לקודמתה, בשם חטיבה. החטיבה הקודמת היתה טבועה במטבע של מלחמה בתחום הרוח והאמונה (=הנאמנות) לברית, ועיקרה מלחמת אליהו על ייחודו של ישראל כעם ה', הדבק בברית ונאמן לה. ואף חטיבה זו טבועה במטבע של מלחמה — במעשי מלחמה של אחאב נגד בן הדד מלך ארם (אויבו החיצוני הגדול של ישראל באותו דור) היא פותחת, ובמלחמה נגדו היא גם חותמת. ואילו אמצעיתה — אף היא מעשה מלחמה באויב השוכן בכל אדם פנימה, זה יצר הרע, שה'מתמכר' לו עוזב את מידת האמת, תופס לו את מידת השקר, מצות משפט, חומד רכוש אחרים וגוול ושופך דמי נקיים. ואכן גם כאן לוחם אליהו, אלא הפעם לא רק על ייחודו של ישראל כעם ה', אלא גם על ייחודה של המלכות בישראל, החייבת לעשות צדקה ומשפט.

עיקרה ולבה של חטיבה זו הוא אפוא מעשה נבות (פרק כא) החוצץ בין מעשי מלחמה בארם — שהיה, כאמור, האויב החיצוני הגדול של ישראל באותו דור. והוא בא ללמדנו שמעשה נבות הוא שהכריע את הקו לחובתו של אחאב, ואף בכוחה של התשובה הגדולה שעשה לא היה כדי לבטל את גזר-הדין שנגזר עליו ועל ביתו, אלא רק לדחות את ביצוע גזר הדין לדור הבא.

ובדומה לפרשיות רבות אחרות בספרנו גם חטיבה זו ערוכה על פי השיטה של סיבתיות כפולה. וכנגד הדיון הנערך בגורן שומרון בין מלך ישראל למלך יהודה עם שריהם=יועציהם

ובין נביאי אחאב מציייר כאן מיכיהו בן-ימלה ציור ייחודי — שאין לו אח ורע — על דיון הנערך בין 'דברי' הפמליה של מעלה העומדת ליד 'הכסא', שעליו יושב המלך, מלכו של עולם (כב יט-מג); וההחלטה שנתקבלה למעלה היא הנתנת פשר וטעם למעשה ההיסטורי ההולך ונעשה למטה.

פרשה תשיעית (מ"א כב מא-נא) — 'דברי' יהושפט בן אסא, הנמנה — דוגמת אביו — עם הגדולים שבמלכי בית דוד, כשכוחו של הבן עולה על כוחו של האב. יהושפט דבק בנביאים ושומע בקולם. עם זאת הוא שוקד על ביטחונה ורווחתה של הממלכה. ובניגוד לאביו, ששיחד את בן-הדוד (הראשון) שילך וילחם בבעשא מלך ישראל (ראה לעיל פרשה חמישית), היה יהושפט הראשון במלכי בית דוד שהשלים עם ממלכת ישראל והתחתן באחאב.

פרשה עשירית (מ"א כב נב — מ"ב א יח): 'גם אלה מעשי אליהו'. עניינה של הפרשה הם מעשי אחזיה בן אחאב, שהגדיל ברשעתו, מכל מלכי ישראל שקמו לפניו, ואף ביקש לדרוש בבעלים ('בעל זבוב אלהי עקרון'). ובדומה לאמו איזבל, שהיתה אדוקה באילייה ורדפה בחמת זעם את נביאי ה', אף הוא ביקש לעצור את אליהו על שהוכיחו. עיקרה של הפרשה היא אפוא מלחמתו של אליהו על ייחודו של ישראל כעם ה' והפעם על עיקר סגולתו, סגולת הנבואה.

פרשה אחת-עשרה (מ"ב ב א-יח): 'עלית אליהו', הפרשה ערוכה על דרך הניגוד לפרשה שלפניה. וכנגד שלוש חבורות החיילים הנשלחות שם מטעם המלכות כדי להוריד את אליהו ממקום מושבו ולקחתו אל מלך בשר ודם, באות כאן כמה חבורות נביאים אחוזי התרגשות מן האפשרות שאליהו 'ילקח בידי ה'', מלכו של עולם. שתיים מחבורות הנביאים מונות בדיוק חמישים איש, כמניין החילים שבחבורות שם.

תחילת שליחותו הנבואית של אליהו היתה בכואו המפתיע מגלעד, מקום מולדתו שבעבר הירדן המזרחי, אל עברו המערבי. ושם (יז א) נסמכה נבואתו = שבועתו למעשה חיאל בית-האלי, שעבר על שבועת (=נבואת) יהושע ובנה את יריחו. ובעטייה של נבואת הפורענות שבפיו נצטווה אליהו לפנות שוב 'קדמה' ולהסתתר ב'נחל כרית אשר על-פני הירדן'. ואילו בפרשתנו שליחותו הנבואית האחרונה קשורה שוב בבקור באותם המקומות: בית-אל... יריחו... הירדנה.

עיקרה של הפרשה הוא סיפור עליתו המופלאה של אליהו — שאין לו אחות ורעה במקרא — בסערה השמים, מזה, ומגויו של אלישע כיורשו, מזה. וכל כולה טבועה במטבע של מסתורין, ואינה ניתנת לביטוי ולתיאור בלשון אדם. רק מי שזכה לנועם שבנבואה היה עשוי לחוש אותה.

פרשה שתים-עשרה (מ"ב ב יט — ח טו): 'מעשי אלישע הראשונים'. אף כאן קראנו בפירוש לפרשה גדולה זו, המדברת בארבעה עשר מעשים שונים של אלישע, בשם חטיבה. כל אחד מן המעשים נסמך זה לזה אם על ידי סמיכות עניין, אם על ידי סמיכות מקום, ואם על ידי סמיכות לשון — ואם על ידי כולן או מקצתן. והרי סיפורי המעשים:

1. מעשה ריפוי מי יריחו הרעים (מ"ב ב יט-כב) נסמך למעשה חציית הירדן, על דרך שמצאנו בחזרה, הסומכת את מעשה הנס של המתקת מי מרה לנס קריעת ים-סוף (שם' טו כה-כו).

2. מעשה הדובים (מ"ב ב כג-כו) נסמך למעשה הקודם על דרך של סמיכות גיאוגרפית (יריחו — בית-אל). ועוד, המעשה הקודם חתם הכתוב בלשון 'כדבר אלישע אשר דבר' (פסוק כב), ואילו כאן אלישע זוכה, שיקיים הקב"ה את דבריו. עם זאת סיפור המעשה ערוך על דרך הניגוד למעשה הקודם. שם מנע אלישע מיושבי יריחו שכול ומוות, ואילו כאן הביא בקללתו (כשם ה') שכול ומוות, על שזלזלו בכבוד הנביא, וממילא נבואתו.
3. מלחמת שלושת המלכים (יהורם בן אחאב, יהושפט מלך יהודה ו'מלך' אדום) במבוא (ג א — כז) נסמכה לפרשה שלפניה על דרך של סמיכות עניינים. בפרשה שלפניה כעס אלישע על הנערים שהתקלסו בו — בנביא — וגם כאן אלישע כועס על יהורם בן אחאב על שנוזק לנביאי אביו ולנביאי אמו. ובדומה לפרשה שלפניה נבואת אלישע אף היא זורעת שכול ומוות בין בני מואב. ונסמכה לפרשה שלפניה פניה על ידי מעשי נסים הקשורים במים ועל דרך של סמיכות לשון. הפרשה הקודמת חתמה בלשון 'ומשם שב שמרון' (ב כה), והפרשה שלנו פותחת בשומרון (ג א). ובשתי הפרשיות באה הלשון הנדירה 'בקע'. שם: 'שתים דבים... ותבקענה' (ב כד) = וכאן 'ויקח... להבקיע' (ג כו).
4. מעשה האלמנה של בן-הנביאים (ד א-ז). בפרשה הקודמת תבע אלישע את עלבון נביאי ה' ועלבון דברי נבואותיהם מידי יהורם בן-אחאב (ג יג-יד), וכאן הוא מבקש להיטיב בפועל עם אלמנתו של אחד מבני הנביאים. ועוד, הפרשה הקודמת עסקה במעשה נס המים שאירע לרבים בהיותם במדבר, וכאן במעשה נס השמן שאירע למשפחה יחידה בארץ.
5. מעשה השונמית (ד ח-לז). הפרשה הקודמת עסקה באישה אלמנה מינשי בני הנביאים שהיתה במצוקה כלכלית קשה; וכאן הפרשה עוסקת באישה גדולה — גדולה בעושר וגדולה במעשים טובים — המכבדת נביאים מתוך יראת הרוממות ושומעת דרך קבע תורה מפיהם. ואף היא נתונה במצוקה, אמנם לא כלכלית, אבל נפשית: בן אין לה ואישה זקן (ח יד). ושתיהן מכנות את עצמן בדברן אל הנביא ככינוי 'שפחה' (פסוקים ב, ט). הפרשה הקודמת חתמה בלשון חיים: 'ואת ובניך' (קרי) תחיי בנותי' (פסוק ז), ואילו עיקרה ורובה של פרשתנו עוסקת אף היא בחיים: בלידת בן, 'כעת חיה', המעניק חיים לאשה, שבדרך הטבע אינה יכולה ללדת עוד (השווה בר' א א), ולאחר מכן במעשה החייתית הבן.
6. מעשה הנזיד (ד לח-מא) נסמך למעשה שלפניו אגב גררת לשון 'מות'. שם דברה הפרשה במות הילד ובהחייאתו, וכאן ב'מות בסיר' (פסוק) ובהתקנתו למאכל. הצד השווה לשלושת המעשים האחרונים, שלכל אחד מן המעשים יש קשר לנביאים: אשה אחת מנשי בני הנביאים, אשה השומעת תורה מפי נביא. אלא ששני המעשים הראשונים דיברו ביחידים, וכאן מדובר ברבים.
7. מעשה 'לחם בכורים' (ד מב-מד), נסמך למעשה שלפניו על דרך של סמיכות עניינים. שניהם מדברים בנביאים רבים, תלמידי אלישע, המפרנסים בשעת הצורך על דרך הנס.
- 8-9. מעשה ריפויו של נעמן שר-צבא ארם מצרעתו ומעשה גיחזי (ה א-כז). מעשה נעמן נסמך למעשה שלפניו על דרך של דמיון עניינים. משם (וכן מתחילת הפרשה שלנו, מדברי 'נערה קטנה' מארץ ישראל) עולה מידת פרסומו של אלישע בישראל; ואילו מכאן עולה מידת פרסומו אף בין הגויים. שם 'האיש' מבעל שלישה מביא 'לחם בכורים' לנביא, וכאן שר-הצבא הנכרי מביא 'ברכה' לנביא (טו). וכל הפרשה טבועה במטבע של קידוש השם מזה ('וידע כי יש נביא בישראל'... 'הנהגה ידעתי כי אין אלהים בכל-הארץ כי אם בישראל'), ואילו מעשה גיחזי הביא לחילול כל קודש.
10. מעשה הצפת הברזל=הגרזן (ו א-ז) — נסמך למעשה שלפניו על דרך של דמיון עניינים. שני המעשים מדברים בירדן, ושניהם מדברים במצוקתם החומרית של הנביאים. שם מדבר על כך

- גיחזי (ה כ, כב) וכאן מדבר התלמיד שנפל גרונו אל המים (ו ה). מן המעשה הקודם עולה מידת פרסומו של אלישע בישראל ובגויים, ומן המעשה כאן — במידת פרסומו, בין 'אנשי הרוח' שבישראל (אלה 'בני הנביאים') עד שבית המדרש שכראשו עמד נעשה 'צר' מלהכיל את כל הבאים בשעריו (ו א).
11. מעשה בני ארם (ו ח-כג) נסמך למעשה הקודם על דרך של דמיון לשון ודמיון עניין. שם התלמיד צועק, בסמוך לירדן: 'אהה אדני והוא שאול' (ו ה), וכאן נערו של אלישע צועק, כשהם יושבים בדותן שבמרכז הארץ: 'אהה אדני איכה נעשה' (ו טו). ואת שניהם מוציא אלישע ממצוקתם הנפשית ומסיר כל פחד מלכם.
- ובדומה למעשה שלפני פניו גם סיפור המעשה שלפניו טבוע במטבע של קידוש שם שמים בישראל ובעמים: 'כי-אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את-הדברים אשר תדבר בחדר משכבך' (ו יב). במעשה הקודם הביא אלישע ישועה ליחיד, וכאן לכלל הממלכה ('ולא יספו עוד גדודי ארם לכוא בארץ ישראל'), אגב עמידה בשירותה וב'פקיחות עינים': 'כי רבים אשר אתנו מאשר אותם' (פסוק טז).
- במעשה הקודם וכן במעשה זה קוראים לו תלמידיו 'אדני', ואילו מלך ישראל קורא לו 'אבי' (ו כא).
12. מעשה הרווחה לשומרון הנתונה במצור וברעב (ו כד — ז כ) — נסמך למעשה הקודם על שם הדמיון בעניין. שני המעשים עניינם מעשי מלחמה של ארם בישראל. אלא ששם ארם עוסקת במלחמת 'התשה' בישראל, וכאן במלחמה של ממש, בשימת מצור על שומרון, וכתוצאה ממנו ברעב הגדול, שהיה בה. בסיפור שני המעשים ה' מכה בארמים 'מכות' לא-שגרתיות: שם בליקוי של כושר ראייתם, מכת 'הסנורים' (ו יח), וכאן בכושר 'שמיעה' מופרו (ו יז-יז). ועוד משותפת לסיפורי שני המעשים החשיבה האמונית, הגורסת, שהמעשה ההיסטורי נערך בשני תחומים: האחד — הוא התחום ההיסטורי האנושי הריאלי; והאחר — הוא התחום העל-היסטורי האלהי. ולפיכך הבלתי אפשרי מבחינת 'ראייה' אנושית עשוי להיות אפשרי וממשי מבחינת הראייה העל-היסטורית, האלהית.
13. מעשה השונמית ושדה (ח א-ו) נסמך למעשה הקודם, על דרך של סמיכות עניינים — בשניהם מדובר ברעב. ועוד, בשני סיפורי המעשים נשים צועקות אל המלך, כשכוונתן צעקתן הוא עשיית משפט. שם: ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדני המלך (ו כו); וכאן: ותצא לצעק אל-המלך אל-ביתה ואל-שדה' (ח ג). סיפור המעשה הקודם חתם במוות ('וימת') שגזר בפועל אלישע על השליש שכפר בנבואה: וסיפור המעשה כאן פותח על דרך הניגוד בחיים: ואלישע דבר אל-האשה אשר החיה את בנה (ח א). ועניין החיים עתיד עוד לחזור שלוש פעמים בפסוק אחד (ה).
14. מעשה חזהאל (ח ז-טו). בסיפור המעשה הקודם ביקש מלך ישראל לשמוע מפי משרתו הוותיק של הנביא 'את כל-הגדלות אשר-עשה אלישע' (ח ד); וכאן בן-הדד מלך ארם יודע את גדולת אלישע, והוא מצווה על חזהאל לערוך לנביא קבלת פנים מלכותית, המלווה ב'מנחה' מלכותית: 'ויקח מנחה בידו וכל-טוב דמשק משא ארבעים גמלי' (ח ט). אך עיקרו של ספור המעשה הוא נבואת אלישע על המלכת חזהאל, שליחות שהוטלה על אליהו בשעתו, והוא הטילה על תלמידו המובהק (ראה מ"א יט יז ובידעת מקרא' שם).
- העולה מכלל המעשים שנכללו בחטיבה זו, שרובם טבועים במטבע של ישועה, שהביא אלישע לכלל ולפרט. וכולם נסמכו זה לזה על דרך של קרבת עניין ודמיונות לשון. ועוד, המעשה הראשון אירע, כמסתבר, בראשית ימי מלכות יהורם בן אחאב והמעשה האחרון אירע בערוב ימיו, כפי שעולה מן הפרשה הבאה בסמוך.

פרשה שלוש-עשרה (ח טז-כד): 'דברי' יהורם בן יהושפט, הנמנה עם הרשעים שבמלכי בית דוד. 'דברי' ערוכים על דרך הניגוד לדרכי אביו הצדיק, יהושפט (ראה לעיל פרשה תשיעית). הוא הלך בדרכי חותנו אחאב (כאן פסוק יח) בתחום האמונה והדת. ואילו בתחום המדינה קיפח כמו ידיו את שליטתו על אדום ועל שאר העמים שהיו כנועים ליהודה, וגרם במעשיו לערעורה הפנימי של הממלכה. ואם נמנעה השמדת בית דוד, היה זה רק בגלל הברית שכרת ה' עם דוד (פסוק יט). ונכתבו 'דברי' כאן כדי לתאם את שנות מלכותו ואת שנות מלכות בנו אחזיה (בן עתליה 'בת עמרי מלך ישראל') עם שנות מלכותו של יהורם בן אחאב, ולרמוז בכך שאף הוא — כבן המתייחס מצד אמו לבית אחאב וכהולך בדרכיהם — נכלל בגזרת השמד, שנגזרה על 'בית' זה, כנבואת אליהו עליו. פרשה ארבע-עשרה (ח כה — י לו): 'וגם אלה מעשי אלישע'. אף לפרשה זו קראנו על שום גודלה ומבנה הספרותי: חטיבה. תחילתה ב'דברי' אחזיה בן יהורם מלך יהודה, 'חתן בית אחאב', המסייע לקרובו ליהורם בן אחאב מלך ישראל במלחמתו עם חזהאל מלך ארם ברמות גלעד, וסופה במכות שחזאל מכה 'בכל-גבול ישראל' (י לב-לג). אמצעיתה ועיקרה של החטיבה הוא מצד אחד — סיפור מעשה משיחתו של יהוא 'אל-עם ה', אל ישראל' (ט ו); ומצד שני — סיפור מעשה השמדת בית אחאב ועקירת הבעל מישראל ביד יהוא, כדי לשמור על ייחודו של עם-ה'.

סיפור המעשה של משיחת יהוא הוא המשך ישיר לסיפור מעשה משיחת חזהאל למלך על ארם (ח ז-ט), כששני אלה (חזהאל ויהוא) נועדו לשמש מעין מוטות זעמו של ה' ושבת אפו, כעולה מנבואת אליהו בחורב (מ"א יט טו-יח). אלא שמשיחתו (— מינויו) של חזהאל למלך נעשתה בידי אלישע עצמו, ואילו משיחת יהוא (וכאן עניינה של המשיחה פשוטה כמשמעה, ביציקת שמן על ראשו) נעשתה בידי שלוחו, 'אחד מכני הנביאים'. ולפיכך קראנו לחטיבה 'וגם אלה מעשי אלישע', מעשים מכוח כוחו של אלישע. כל החטיבה טבועה במטבע של קיום 'דבר ה' (כפי נביאיו) בתחום ההיסטורי.

פרשה חמש-עשרה (פרקים יא-יב): מעשי יהוידע ומעשי יהואש בן אחזיהו. גם לפרשה גדולה זו קראנו חטיבה. בפתיחתה — מעשה הקשר שקשרה עתליה (אם אחזיה) על 'כל-זרע הממלכה' לבית דוד; המשכה — סיפור הקשר המדוקדק והמתוכנן לפרטיו של יהוידע הכהן על עתליה ומלכותה; וחתמתה של החטיבה בקשר שקשרו 'עבדי' (=שרי) יהואש על מלכם.

החטיבה טבועה במטבע של חידוש בריתות: חידוש ברית עולם, שכרת ה' עם ישראל להיות 'לעם ה'', וחידוש הברית שנכרתה עם בית דוד (יא יז). ודמיון רב בין המעשים המסופרים בחטיבה זו לבין המעשים המסופרים בחטיבה הקודמת, שאלה ואלה נעשו בפועל בהפסק של זמן מועט יחסית. כאן ושם עושים העושים להשמדת בית אחאב ולעקירת הבעל, שבני בית זה הכניסו את פולחנו לישראל. עם זאת דרך עשייתם של המעשים שונה לגמרי וערוכה לעתים על דרך הניגוד. ומעיקרי החטיבה הוא מעשה חיוק בדק הבית וחידוש תפארתו הראשונה.

פרשה שש-עשרה (פרק יג): 'דברי' שני המלכים הראשונים לבית יהוא (יהואחז ויהואש) ומעשיו האחרונים של אלישע. הפרשה, בדומה לקודמתה, טבועה אף היא במטבע של ברית, ברית אבות שאינה בטלה לעולם: ויחן ה' אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב וגו' (פסוק כג). עיקרה של הפרשה הם מעשי שני מלכי בית יהוא

ומעשי אלישע האחרונים לשלומם ולביטחונם של ישראל, אמנם גם שני מלכים אלה לא סרו, מטעמים שבמדיניות פנים — בדומה ליהוא מייסד הבית — מ'חטאות ירבעם'; ועם זאת הפרשה מטעימה את הצד האמוני שבהם ואת דבקותם בנביאי ה'. כיהואחז — את יכולתו להתפלל על ישראל, כאחד הנביאים; וביהואש — את יחסו הנלכב לאלישע, מעין יחס של תלמיד לרב: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו!

פרשה שבע-עשרה (יד א-כב): 'דברי' אמציהו מלך יהודה (יד א-כב). הכתוב מדמהו לאביו 'ככל אשר-עשה יואש אביו עשה' (ג). ואכן, בדומה לאביו בתחילת מלכותו היה דבק ב'ספר-תורת-משה' וזכה להכות את בני אדום, ש'פָּשְׁעו' במלכות בית דוד עוד בימי אבי אבי זקנו יהורם (מ"ב ח כב). ניצחונם מלא אותו גאווה ויהירות, והוא תפס מדיניות שאפתנית כלפי ממלכת האחות, ישראל. ומאחר שעזב את דרך התבונה והמוסר, נכשל בקרב, והמיט אסון וחרפה על עצמו ועל ממלכת יהודה. ואף סופו דומה לסופו של אביו. על שניהם קשרו 'עבדיהם' (=שריהם) קשר והמיתו אותם. עם זאת — שלא כממלכות ישראל — הקשרים אינם מכוונים נגד בית המלכות (=בית מלכות דוד), אלא נגד המלך לבד.

פרשה שמונה-עשרה (יד כג — טו יב): 'דברי' שני מלכי בית יהוא האחרונים (ירבעם 'השני' ובנו זכריה) ו'דברי' עזריהו (=עוזיהו) מלך יהודה. מן הכתוב בפרשה כאן על ירבעם ('השני') ומן הכתוב בפרשה המקבילה בדברי הימים על עזריה (=עוזיהו) מלך יהודה עולה, שבידי שני אלה — שהארכי ימים על כיסא מלכותם — עלה להשיב את גבול ישראל ואת גבול יהודה לגבול הראשוני של מלכות שלמה. ואף אפשר, ש'השבה' זו נעשתה מתוך תיאום מסוים ביניהם (ראה דה"א ה יז, ו'בדעת מקרא' שם). ואם תשאל, כיצד עלה דבר גדול זה בידי ירבעם השני, כשהוא בעצמו לא סר מכל חטאות ירבעם הראשון, משיב לך הכתוב: כִּי-רָאָה ה' את-עני ישראל מרה מאד, ואפס עצור ואפס עוזב ואין עזר לישראל... ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (כו-כז), כנבואת יונה בן-אמיתי עליו. בסיכום: על ימי מלכותם של שני אלה — ירבעם ועוזיה — ניתן לומר בלשון חז"ל, ש'נהפך להם לישראל מרעה לטובה'.

פרשה תשע-עשרה (טו יג-לח): 'דברי' מלכי ישראל האחרונים (שלום בן יבש, מנחם בן גדי ופקחיה בנו, ופקח בן רמליהו) ו'דברי' יותם מלך יהודה. הפרשה שלפניה דיברה ב'טובה' שבאה על ישראל בימי ירבעם השני. והיה בטובה זו משום ניסיון לישראל, שלא עמד בו. ולפיכך על דרך הניגוד לה, פרשה זו מדברת ברעה שבאה על ממלכת ישראל, שהתחילה להתדרדר 'מאיגרא רמא לבירא עמיקתא'. בתי מלכות נתחלפו במהירות זה אחר זה, כשכל בית מלכות חדש משמיד ללא רחם את בני בית המלכות שקדם לו. והיא חותמת בגלות ובהגלית בני עבר הירדן והגליל אשורה.

ובאשר ליותם — הרי מן הכתוב כאן ומן השנוי עליו בפרשה המקבילה בדברי הימים עולה, שיש למנותו עם המלכים הגדולים שבמלכי בית דוד.

פרשה עשרים (פרק טז): 'דברי' אחז ערוכים על דרך הניגוד למעשי אביו (יותם) ולמעשי בנו (חזקיהו), הנמנים עם הצדיקים שבמלכי בית דוד, ואילו הוא אחז, הלך ב'דרך מלכי ישראל' הרשעים, ונתלכלך בתועבות הגויים ואף עשה 'תיקונים' בעבודת בית המקדש. ובדומה למלכות ישראל נתדרדרה כימיו גם מלכות יהודה ממעמדה האיתן שבימי עוזיה ויותם לארץ שסועה ומדולדלת מפגיעות שכנותיה.

ספרנו האריך כאן ב'דברי' מלכי ישראל וקיצר ב'דברי' מלכי יהודה. בפועל זכו רק מלכים בודדים שיתפרשו 'דבריהם' באריכות. האחד — הוא יהואש, וזאת, כנראה, כדי להטעים, שה' נשאר נאמן לבריתו עם בית דוד, ככתוב בחיתום החלק הראשון, בנבואת אחיה השילוני (מ"א יא לו) וכשנוי באותה לשון באמצע חלק זה, ב'דברי' יהורם בן יהושפט (מ"ב ח יט); ועוד, כדי להטעים את מעשה חיוזק בדרך הבית, שבא להשיב לו את תפארתו הראשונה. ועל דרך הניגוד ליהואש האריך ספרנו ברשעת אחז, כדי להטעים שאמנם גם לממלכת יהודה היה צפוי גורל דומה של אחותה, ממלכת ישראל, אילו לא עמדה לה זכותו של דוד, ועל כך מדובר במפורש בפתיחת החלק השלישי 'למעני ולמען דוד עבדי' (מ"ב יט לד; כ ו). והוצרך כותב (— עורך) ספרנו (ראה לקמן פרק 'מי כתב ספר מלכים?') להתמודד עם בעית תיאום זמני המלכות של מלכי ישראל ומלכי יהודה ויכול להם. ועל כך ראה עוד בנספחות 'סדרי הזמנים של ימי המלוכה'. ולקמן במבוא, פרק 'ענייני לשון וסגנון', סעיף 'נוסחאות פתיחה ונוסחאות חתימה'.

ועוד עמנו להעיר, שחלק זה שופע דברי נביאים ומעשי נביאים יותר מכל חלק אחר שבספרנו, והכול כדי 'להעיד' (— להתרות) בישראל (מ"ב יז יג), שהרי 'אין עונשין אלא אם כן מזהירין'.

*

חלק שלישי

חלק זה, המדבר ב'דברי' מלכי בית דוד האחרונים, שמקצתם, כאמור למעלה, מלכו גם על ארצות ישראל, טבוע כולו במטבע של גלות וחורבן, ואין בו פרשה שדברים אלה אינם באים ונזכרים בה.

חלק זה לא רק מחובר לחלק הקודם מבחינה כרונולוגית, אלא גם משורשר בו על ידי לשונות הבאים בחיתומו. שם: 'כשנת התשעית להושע לכד מלך-אשור את-שמרון ויגל את-ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי' (יז ו). וכאן: 'בשנת שש לחזקיהו היא שנת-תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון. ויגל מלך-אשור את-ישראל אשורה, וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי (יח יא). כשהלשון הבא כאן בסמוך 'על אשר-לא שמעו בקול ה' אלהיהם ויעברו את-בריתו' וגו' (יח יב) משתרשר ומתחבר עם הלשון הבא שם: '...והברית אשר-כרתו אתכם לא תשכחו... ולא שמעו' (יז לח-מ).

ובדומה לחלק הקודם גם חלקנו חותם לאחר מעשה גלות יהודה (כה כא) במעין נספח, המדבר בדומה לשם במעשי שארית הפליטה שנשארה לשבת ביהודה (ובירידתם מתוך יומתם הם למצרים). ולאחר מכן מדבר בשחרורו של יהויכין מלך יהודה, שהיה בו משום פתח תקוה, המבשר את שיבת ציון.

חלק זה חילקנו לארבע-חמש פרשיות, ולראשונה מהן קראנו חטיבה, והרי הן: פרשה (— חטיבה) ראשונה (פרקים יח-כ): 'דברי חזקיהו'. הפרשה פותחת בהערכת מעשיו של חזקיהו, הגדול שבמלכי בית-דוד 'ואחריו לא-היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו' (יח ה), כשהיא מפרשת את עיקרי מעשיו בתחום התורה והמצוות מזה ובתחום

פרשה עשרים ואחת (יז א-כג): גלות שומרון ועיונים, על מה ולמה חרבה? על דרך הניגוד לפרשה שלפניה המדברת באחו מלך יהודה, שהלך בדרכי מלכי ישראל, כתוב בהושע בן-אלה, האחרון למלכי ישראל, שאמנם עשה 'הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו. והקשר (=המרד) שקשר הושע בתיאום עם מלך מצרים, החיש את חורבן הממלכה וחתם את גורלו וגורלה לשבט. גם לאחר מעצרו (פסוק ד) המשיכו ראשי העם והצבא במרד, ושומרון עמדה כגבורה במצור הכבד, שהטיל עליה מלך אשור תקופה ארוכה: 'ויצר עליה שלוש שנים'!

ומשהגיעו הכתובים לגלות הפסיקו לספר במעשי העם והארץ והתחילו להתבונן בדברים שגרמו לחורבן ממלכת שומרון ולגלות יושביה, כשעיקרי דברי העיון מכוונים לתוכחת אחיה השילוני לירבעם בן נבט, בפתיחת חלק זה (מ"א יד ז-טז). ואילו גוף הסיכום ההיסטוריוסופי-הנבואי מכוון לדברי אחיה השילוני לירבעם, בחיתום החלק הראשון (מ"א יא כט-לט). וכדי לרמוז, שדברי בינה אלה אכן משמשים מעין סיכום היסטוריוסופי-נבואי לתולדות מלכות ישראל (=אפרים), אף חתמום בלשון מעין זה שחתמו בו את מעשה החורבן: ויגל את-ישראל אשורה וגו' (פסוק ו) — ...ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה (פסוק כג).

פרשה עשרים ושתיים (י כד-מא): 'השומרונים' הכותים והשומרונים (— יושבי ערי שומרון) מישראל. פרשה זו משמשת מעין נספח לדברי ימי ממלכת ישראל (=אפרים), וניתן להבחין בה, בדומה לפרשה הקודמת, שני חלקים. החלק האחד עוסק בסיפור המעשה ההיסטורי הריאלי של הושבת גויי ארצות שונות (— הם הם ה'שומרונים' הכותים) בערי שומרון 'תחת בני ישראל'; ואילו החלק האחר (פסוקים לד-מ) — עיקרו עיון והגות היסטוריוסופית-נבואית במעשי בני שומרון ('השומרונים' מישראל).

*

העולה מן הדברים, שחתיתמו של חלק זה — בדומה לחלק שקדם לו — נעוצה בפתיחתו. אלא ששם הדברים ערוכים על דרך הניגוד (ראה שם פרשה תשיעית, פרק יא), ואילו כאן על דרך ההשלמה. החלק נפתח בדברים שהביאו לפילוג ממלכתו הגדולה של שלמה לשתי ממלכות (עיונות זו את זו) ונחתם בדברי העיון ההיסטוריוסופי בדבר הפילוג ובחטאות ירבעם: 'כי-קרע ישראל מעל בית דוד, וימליכו את-ירבעם בן-נבט, וידח (קרי) ירבעם את-ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה. וילכו בני ישראל בכל-חטאות ירבעם אשר עשה לא-סרו ממנה, עד אשר-הסיר ה' את ישראל מעל פניו' וגו' (יז כא-כג). חלק זה נפתח בתוכחת הנביא שבא ליהודה, שניבא את חורבן המזבח אשר בבית-אל, ובתוכחת אחיה השילוני אשר ניבא חורבן לבית ירבעם וחורבן לממלכה כולה וגלות יושביה אל מעבר הנהר, ונחתם בקיומה המלא של נבואת התוכחה של אחיה השילוני, שקרע במצוות ה' את המלכות מידי שלמה ונתנה לירבעם¹⁶.

בחיתום החלק הראשון כתב: 'ויתאנף ה' בשלמה' (מ"א יא ט) וסמך שם לכעסו את גזרת קריעת הממלכה ממנו. וכאן בחיתום החלק השני תפס אותה לשון וכתב: 'ויתאנף ה' מאד בישראל ויסרם מעל פניו' (יז יח), כשהסרה זו היא הגלות מן הארץ ש'פני ה' בה.

16 ואילו נבואת הנביא מיהודה מחקימת בירי יאשיהו (לקמן בחלק השלישי), כנבואת הנביא עלי.

הממלכה מזה; ובציון גבורתו ובמעשיו המרשימים לביטחון המדינה היא חותמת (כ כ).
 'דבריו' ערוכים אפוא על דרך הניגוד למעשי אביו. אביו — רשע גמור, והוא צדיק גמור,
 שהיה ראוי — אילו זכה דורו ואילו זכה הוא — להיות המלך 'המשיח' האידיאלי, כנבואת
 ישעיהו על 'החטר מגזע ישי' (שם פרק יא).

עיקרה של החטיבה הוא סיפור הצלתה הניסית של ירושלים מידי צבאות סנחריב ורפואתו
 הניסית של חזקיהו עצמו מן המחלה האנושה שחלה. והכול כנבואת ישעיהו: 'למעני ולמען
 דוד עבדי' (יט לד; כ ו).

ועוד עיקר נתפרש בחטיבה זו — שכל המעשה ההיסטורי הוא בפועל מעשה ה',
 המתוכנן בידי 'למימי קדם' ו'למרחוק', כשבאי עולם המוציאים את המעשה לפועל אינם
 אלא שלוחיו...

אבל מאחר שנכשל חזקיהו במדיניות החוץ שתפס, כשקשר קשרים עם מלך בבל
 — בא אליו ישעיהו והוכיחו ופירש לראשונה את דבר גלות בבל הממשמשת ובאה (כ
 יז-יח).

פרשה שנייה ושלישית (פרק כא): 'דברי' מנשה ו'דברי' אמון בנו. אלה ערוכים
 על דרך הניגוד הגמור ל'דברי' חזקיה. אביו — צדיק גמור ואילו הוא, מנשה, רשע
 גמור, וכיוצא בו בנו אמון. ובדומה לפרשיות המדברות בחטאי מלכים בחלקים הקודמים,
 באים בסמוך להם גם כאן דברי נביאים (כ יז), שעיקרם להודיע, שבגלל 'חטאות מנשה'
 (בדומה ל'חטאות ירבעם', בחלק הקודם) נחתם דינה של יהודה, ירושלים והמקדש לחורבן
 ודין היושבים בממלכה לגלות, כשהכתוב תופס לשון שמואל על סוף ימיה של שילה:
 'הנני מביא רעה על-ירושלם ויהודה אשר כל-שמעיו תצלנה שתי אזניו' (כא יב, והשווהו
 לש"א ג יא).

פרשה רביעית (כב א — כג ל): 'דברי' יאשיהו. בדומה לאבי אבי זקנו (חזקיהו)
 דבריו ערוכים על דרך הניגוד הגמור למעשי אביו (אמון) ולמעשי אביו זקנו (מנשה). ובדומה
 לחזקיהו אף יאשיהו בקש כמודע לשוב ולחדש את דגם המלכות שיסד דוד על כל
 הנדרש מדגם זה הן בתחום התורה והמצוות והן בתחום הממלכה. 'וילך בכל-דרך
 דוד אביו ולא-סר ימין ושמאול' (כב ב) — בתחילת הפרשה. 'וכמהו לא-היה לפניו
 מלך אשר אשר-שב אל-ה' בכל-לבבו ובכל-נפשו ובכל-מאדו ככל תורת משה, ואחריו
 לא-קם כמהו' (כג כה) — בסופה של הפרשה.

עם זאת לא היה בכוחם של מעשי התשובה שעשה לחידוש הברית ביהודה ובארצות
 ישראל כדי לבטל את ה'רעה' שנגזרה על יהודה בעטיין של 'חטאות מנשה' (כג כו), אלא
 רק לדחותה לדור הבא (כב כ). בפרשה זו הולכים וננעלים כמה מעגלים שנפתחו בחלקים
 הקודמים. בטימוא הבמות שנבנו בימי שלמה ננעל מעגל שנפתח בחיתום החלק הראשון
 (מ"א פרק יא); ובטימוא הבמה והמזבח בבית-אל ננעל מעגל שנפתח בפתיחה לחלק השני
 (מ"א פרק יג).

פרשה חמישית (כג לא — כה כא): 'דברי' בני יאשיהו. את 'דברי' יאשיהו חתמו
 הכתובים 'אך לא-שב ה' מחרון אפו הגדול אשר-חרה אפו ביהודה על כל-הכעסים אשר
 הכעיסו מנשה וגו' (כג כו-כו). אך עיקרה של פרשת בני יאשיהו בא לספר, כיצד נתממשו
 הדברים בתחום ההיסטורי הריאלי. ואכן הכתובים חוזרים בפרשה שלנו ומטעימים:

'אך על-פי ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת מנשה וגו'... ולא-אבה ה'
 לסלח' (כד ג-ד) — כשהלשון האחרון ערוך על דרך הניגוד לכתוב בחלק השני:
 'ולא-אבה ה' להשחית את-יהודה למען דוד עבדו' (מ"ב ח יט; וכן שם ביחס לישראל,
 יג כג). וכבר כתבנו לעיל, בפרק הראשון של המבוא, ש'חיתומו של הספר נעוץ בפתיחתו'
 (וראה שם).

*

העולה מן הדברים, שספרנו אוצר בקרבו פרשיות של מלכות ומקדש, של מלך ונביא,
 של מלכות בית דוד ובתי-מלכות בישראל החולקים עליו, של ישראל כמעצמת-על ושל
 ישראל כממלכה כנועה, של נאמנות העם — עם ה' — לברית ולחידושה מדי פעם;
 וכל זה על רקע מאבקם הבלתי-פוסק של הנביאים על ייחודו של העם, על ייחוד סגולתו,
 והיא הנבואה, ועל ייחודה של המלכות בישראל. בין פרשיות אלה שזורים גם ספרי 'תולדות
 אדם' רבים, על מעשיהם, מחשבותיהם, ויצרי מעלליהם. כל אלה נסמכים זה לזה בין
 על דרך הניגוד ובין על דרך ההשלמה, ומחברים את ספרנו מן הקצה האחד אל הקצה השני,
 ואורגים אותו למסכת אחת, היא מסכת ספר מלכים.